

VERDEELDHEID BINNEN PARTIJEN

Een vergelijkend onderzoek naar de mate van homogeniteit binnen politieke partijen van vier Europese landen¹

Michiel S. de Vries

"Het heeft nu lang genoeg geduurd. Het is een schandaal. Die mensen horen niet in de partij"

schreef een oud-burgemeester van Venlo aan het CDA-bestuur naar aanleiding van het sinds 1977 bestaande loyalisme binnen het CDA.²

"We moeten terug naar de ideeën, waarmee we in 1966 begonnen," stelde de werkgroep R'appèl van D'66 in 1982.

Twee voorbeelden van verdeeldheid binnen politieke partijen, die aan het begin van de jaren tachtig de aandacht trokken. Zijn het incidenten? Hieronder wordt onderzocht welke vormen van interne partijverdeeldheid kunnen worden onderscheiden, in welke mate politieke partijen zijn verdeeld en welke factoren dit verschijnsel verklaren. Hiertoe worden op basis van gegevens uit 1978/1979 14 partijen uit Nederland, Frankrijk, West-Duitsland en Engeland vergeleken.

Dit onderzoek is op verschillende manieren beperkt. Niet gekeken is naar verschillen tussen top en basis van partijen, maar wel naar de inhoudelijke meningsverschillen binnen één geleding: het actieve kader.

Verder is het onderzoek beperkt tot verdeeldheid over beleidskwesties. Hoewel eveneens verdeeldheid voorkomt over meer ideologisch getinte zaken, wordt daar niet op ingegaan.

Het onderwerp van de interne partijverdeeldheid heeft al vele politicologen beziggehouden, maar vergelijkend onderzoek ontbreekt. Wel zijn een aantal case-studies verricht, waarbij echter veelal de partijleiders centraal staan. Dit betekent dat theorieën over dit onderwerp meestal op gegevens over de partijtop zijn gebaseerd. Een aantal hypothesen over dit niveau zullen op middenkaderniveau worden getoetst.

definitie en indeling

Voor verdeeldheid binnen politieke partijen bestaat een aantal termen,

waarvan wij de meest algemene, "interne-partij-groepen", zullen gebruiken. Hiermee worden meer of minder strak georganiseerde groepen bedoeld, die gedurende langere of kortere tijd binnen een politieke partij een niet met de meerderheid in de partij overeenkomende mening hebben ten aanzien van één of meer politieke zaken.

Rose³ heeft op basis van de organisatiegraad een nader onderscheid gemaakt tussen "facties" als "a selfconsciously organised body with a measure of cohesion and discipline" en "tendenzen" als "a stable set of attitudes rather than a stable set of politicians".

Berrington⁴ onderscheidt hiernaast de "issue group", "which is concerned with only a single question of public policy".

Sartori⁵ ontwikkelt naast de organisatiegraad en het aantal issues waarover verdeeldheid bestaat vijf andere criteria, waarmee interne-partij-groepen kunnen worden onderscheiden: motivatie, attitude, positie, samenstelling en rol van de interne partij-groepen.

Raschke⁶ geeft als onderscheidingscriteria: a) wordt de belangenbehartiging van groepen dan wel het verwezenlijken van politieke ideeën als primair doel gesteld; b) opereren binnen een partij veel of weinig interne partij-groepen, c) staat de interne-partij-groep links of rechts in de partij; d) richt de verdeeldheid zich op maatschappelijke problemen dan wel op partij-specifieke zaken.

Hieronder wordt een nieuwe indeling voorgesteld op basis van drie relevante criteria, te weten: de organisatiegraad, de motivatie en het aantal issues waarover verdeeldheid bestaat.

De organisatiegraad kan worden gemeten aan de hand van de volgende vier punten:

- de regelmatigheid van samenkomsten van de aanhangers van de interne-partij-groep;
- het lidmaatschap;
- de officiële structuur binnen de groep. Dit kan zich uiten in regels ten aanzien van de afvaardiging naar partijcongressen;
- het meer of minder regelmatig verschijnen van publikaties onder de naam van de groep.

De motivatie c.q. doelstelling van de groep kan inhoudelijk of machtsgericht zijn. Sartori noemt groepen die uit zijn op macht terwille van de macht of terwille van winstbejag "factions per excellence".⁷

Niet in het schema verwerkt zijn criteria als duurzaamheid van de interne-partijgroepen, de strategie en de links-rechtspositie. De eerder genoemde maatstaven lijken namelijk de meest fundamentele, waarmee de andere eigenschappen samenhangen. Zo zal de duurzaamheid van een interne-partijgroep vooral afhankelijk zijn van de organisatiegraad, van de strategie van de doelstellingen en van de vraag of van een links-rechts positie gesproken kan worden bij de issues, waarover verdeeldheid bestaat. Op grond hiervan wordt de volgende indeling voorgesteld. (zie schema 1)

Schema 1: dimensies van interne partijverdeeldheid

/ moti- vatie / organisa- tiegraad	inhoudelijk		niet-inhoudelijk
	meerdere issues	één issue	macht/geld
wel-georganiseerd	vleugel	fractie	factie
niet-georganiseerd	tendens	issue-groep	kliek

Indien er slechts 1 overheersend meningsverschil is spreken wij van een *issue-groep*. Indien er over meerdere beleidsvraagstukken meningsverschillen bestaan en er bovendien sprake is van een redelijke mate van overlap bij de partijleden die een eensluidende (minderheids)positie ten aanzien van deze issues hebben, spreken wij over een *tendens*. Dit in een ongeveer gelijke betekenis als die gegeven door Rose, namelijk "a stable set of attitudes". Tendensen hebben een lage organisatiegraad. Er is vaak sprake van een kern van personen en van aanhangers, die weliswaar niet overeenstemmen ten aanzien van alle beleidsvraagstukken, maar wel ten aanzien van een meerderheid daarvan. Als een issue-groep of tendens georganiseerd is wordt dit een fractie c.q. een vleugel genoemd. Hierbij kunnen zowel interne partijorganisaties als maatschappelijke organisaties op fracties c.q. vleugels wijzen. Vleugels komen vaak overeen met een links-rechts positie in de partij. De laatste twee groepen, die kunnen worden onderscheiden, zijn facties

en klieken. Klieken zien we als niet georganiseerde (vrienden)clubs. Bram Peper, vice-voorzitter van de PvdA, zei over het belang en het voorkomen van klieken in zijn partij, het volgende⁸:

"Natuurlijk zijn die wel belangrijk. Er zijn er honderden van. Op alle nivo's, tot een club om Joop, een club om Ien, een club om Wim, een club om Max, een club om Reckman, zeg het maar, het is een conglomeraat van kliekjes".

Bij klieken is de motivatie niet primair het beïnvloeden van beleid, maar gaat het veeleer om personen die functies in de partij bekleeden en een kliek vormen met het doel deze functies veilig te stellen. Indien deze personen verbonden zijn aan een belangengroep in de partij en als zodanig georganiseerd zijn spreken wij van een factie. Facties onderscheiden zich van klieken doordat zij een organisatie-structuur hebben, waarin sprake is van leiders en volgers.

In dit artikel wordt echter, gelet op de beschikbare gegevens, slechts, ingegaan op het voorkomen van issue-groepen en tendenzen.

verklaringen voor interne partijverdeeldheid

Er kunnen 4 factoren worden onderscheiden, die de mate van homogeniteit binnen partijen mogelijk beïnvloeden.

1. Interne partijfactoren, waarbij de organisatiegraad van de partij, de grootte van de partij en de aanwezigheid van duidelijke algemeen geaccepteerde politieke leiders van belang worden geacht. Zo kan als algemene hypothese worden gesteld dat een hoge mate van hiërarchische organisatie van of geïnstitutionaliseerd centralisme binnen partijen een negatieve invloed heeft op het ontstaan van interne-partij-groepen. Maar indien zij door andere oorzaken toch ontstaan, moeten zij wel strak georganiseerd zijn, omdat dit de enige mogelijkheid is tot effectief optreden. Naarmate een partij groter is zullen ook sub-groepen ontstaan die zich in aparte organisaties met het beleid bezighouden. Voorbeelden zijn de lokale afdelingen, welke soms kweekplaatsen voor interne-partij-groepen worden genoemd. De grootte van zowel de partij als van de lokale partijafdelingen houden positief verband met het ontstaan van interne-partij-groepen.
2. Het partijsysteem. Hierbij kan gedacht worden aan het aantal partijen dat in een land bestaat en de relaties tussen die partijen. Het is vooral Zarisky die op deze factoren de nadruk legt.⁹ Volgens hem zal

in een land, waarin één partij voortdurend aan de macht is, in die partij de kans op interne-partij-groepen groot zijn. In een land met weinig alternatieven zouden inhoudelijk georiënteerde partij-groepen vervangen worden door machtsgeoriënteerde.

3. Het kiesstelsel. In een kiesstelsel waar nieuwe partijen niet of nauwelijks van betekenis kunnen worden (bijvoorbeeld in het districtenstelsel, waar partijsplitsing haast automatisch tot electoraal verlies leidt), zullen de tegenstellingen binnen de partijen tot uitdrukking komen.
4. Economische ontwikkeling en de perceptie daarvan. O.a. stelt Raschke dat een conjunctuurstijging ten koste zal gaan van een linkervleugel in een partij.¹⁰ Als de conjunctuur in een dal komt is het verband zwakker. Zowel Raschke als Zarisky stellen echter dat de perceptie van economische ontwikkelingen in dit verband van groter belang is dan de werkelijke ontwikkelingen.

In de hypothesen is niet altijd duidelijk welke vormen van interne-partij-groepen door welke hypothesen worden verklaard.

Van de organisatiegraad van interne-partij-groepen kan verondersteld worden dat zij verklaard wordt uit interne partijfactoren als de mate waarin de partij hiërarchisch gestructureerd is, de aanwezigheid van politieke leiders en andere, vooral door Raschke genoemde factoren. Of een interne partij-groep machts- of inhoudelijk georiënteerd is, wordt volgens Zarisky vooral verklaard uit het type partijsysteem. Ook als de kracht van rivaliserende partijen groot is zal dit, volgens hem, binnen partijen waarschijnlijk leiden tot machtsgeoriënteerdheid, omdat met het oog op de positie van de partij dan vooral het leiderschap ter discussie wordt gesteld.

Het kiesstelsel, het partijsysteem en de ideologie van een politieke partij, verklaren voornamelijk de mate waarin politieke partijen inhoudelijke tegenstellingen kennen. Veel voorkomend is de stelling dat sociaal-democratische partijen meer verdeeld zijn dan liberale. Het is begrijpelijk dat deze twee partijvormen verschillende interne tegenstellingen kennen. In hoeverre dit zich echter uit in verschillende vormen van interne-partij-groepen dient te worden onderzocht.

hypothesen

Bij het analyseren van tendenzen en issue-groepen worden de volgende hypothesen nader onderzocht.

1. Het kiesstelsel van een land (districtenstelsel, evenredige vertegenwoordiging en mengvormen) is bepalend voor het al dan niet voorkomen van interne-partij-groepen.
 - 1a. Het voorkomen van interne-partij-groepen is meer waarschijnlijk in een land dat een districtenstelsel kent dan in een land met evenredige vertegenwoordiging.
 - 1b. Indien een land een kiesstelsel heeft dat een mengvorm is van districtenstelsel en evenredige vertegenwoordiging, is het voorkomen van interne-partij-groepen meer waarschijnlijk naarmate het kiesstelsel het nieuwe c.q. kleine partijen moeilijker maakt een volksvertegenwoordiger af te vaardigen.
2. Het al dan niet voorkomen van interne-partij-groepen wordt bepaald door de ideologie van de politieke partij. Het is waarschijnlijk dat interne-partij-groepen eerder voorkomen in sociaal-democratische dan in christen-democratische partijen en nog minder in liberale partijen.
3. Het al dan niet voorkomen van interne-partij-groepen wordt bepaald door het partijsysteem en de positie van partijen daarin.

het materiaal

Deze hypothesen worden onderzocht met gegevens uit een enquête-onderzoek naar de achtergrond en de meningen van het middenkader in politieke partijen. Dit onderzoek is in 1978/79 gehouden in het kader van een internationaal project, het "European Political Parties Middle Level Elites Project".¹¹ In de landen van de Europese Gemeenschap werden de belangrijkste politieke partijen benaderd en op een partijcongres van die partijen werden enquêtes uitgedeeld aan alle congresgangers. Deze konden tijdens of na het congres ingevuld en weer ingeleverd c.q. teruggezonden worden.

Begin 1982 had dit onderzoek resultaten opgeleverd van partijen in België,

Denemarken, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland. In de enquête is een groot aantal vragen opgenomen dat aan het middenkader van alle partijen in de deelnemende landen is gesteld, het "Common Part", en een aantal dat per land en partij kan verschillen, het "National Part". In dit onderzoek worden alleen vragen uit het Common Part gebruikt.

De gebruikte vragen zijn de volgende:

A. "Hieronder ziet u een lijst met belangrijke politieke onderwerpen. Wilt u bij elk onderwerp aangeven of u het wel of niet eens bent met de voorgestelde maatregelen? (één antwoord aankruisen).

1. Het bestrijden van de inflatie
2. Het versnellen van het proces van Europese integratie
3. Het beperken van de overheids-controle over de particuliere ondernemingen
4. Het aan vrouwen toestaan zelf over zaken betreffende abortus te beslissen
5. Het bestrijden van de werkloosheid
6. Het zich verdedigen tegen supermachten
7. Het invoeren van de zwaarste straffen tegen terreurdaden
8. Het ontwikkelen van kernenergie teneinde tegemoet te komen aan onze toekomstige energiebehoefte
9. Het verscherpen van de controle op de activiteiten van de multi-nationale ondernemingen
10. Het leveren van meer inspanningen om het milieu te beschermen
11. Het ontwikkelen van een beleid gericht op de opheffing van economische verschillen tussen de regio's
12. Het effectueren van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen
13. Het laten stijgen van de militaire uitgaven
14. Het verkleinen van inkomensverschillen
15. Het meer rekening houden met onze eigen belangen bij het geven van hulp aan de derde wereld".

De antwoord-kategorieën waren:

- sterk voor
- voor
- geen mening
- tegen
- sterk tegen.

B. "Onafhankelijk van de te nemen specifieke maatregelen, welke van de bovenstaande onderwerpen beschouwt u als:

- het meest belangrijk: onderwerp nummer ...
- het op een na meest belangrijk: onderwerp nummer ...
- het op twee na meest belangrijk: onderwerp nummer ..."

De antwoorden op deze vragen worden nu als variabelen gebruikt om tendenzen en issue-groepen te bepalen. Hieronder wordt in grote lijnen weergegeven hoe dit wordt gedaan.

We gaan uit van de 15 attitude vragen en de drie vragen naar de belangrijkheid van problemen. Met deze gegevens is het mogelijk om, met behulp van een door Niedermayer ontwikkeld meetinstrument ter bepaling van het conflictpotentiaal, voor elke issue te bepalen in hoeverre het in een partij aanleiding kan geven tot conflicten.

Hierbij zijn van belang: het aantal voorstanders, (dat wil zeggen, het percentage respondenten dat "voor" of "sterk voor" een bepaald beleid is), het aantal tegenstanders en het aantal respondenten dat geen mening dan wel geen antwoord geeft.

Tevens is belangrijk hoe groot de afstand is tussen de standpunten van de voor- en tegenstanders en welk percentage van de partijleden in het conflict betrokken is. Eveneens is van belang welke prioriteit de issues krijgen: worden ze het meest belangrijk, het op één na belangrijkste, het op twee na belangrijkste of onbelangrijk gevonden?¹²

Vervolgens is onderzocht in hoeverre er interne-partij-groepen bestaan, die ten aanzien van één issue (issue-groepen) of ten aanzien van meer issues (tendenzen) een van de meerderheid in de partij afwijkend standpunt innemen. Gebruik wordt gemaakt van een zogenoemde cluster-analyse, waarbij de variabelen die een hoog conflictpotentiaal binnen een partij te zien geven als eenheden worden gebruikt. Het doel is een eventuele samenhang in de standpunten ten aanzien van deze issues te kunnen bepalen.¹³ Een dergelijke samenhang duidt dan op de aanwezigheid van tendenzen binnen de betreffende partij.

de onderzochte politieke partijen

Veertien partijen worden vergeleken. Zij komen uit landen met verschillende kiesstelsels. In Nederland geldt het principe van de evenredige vertegenwoordiging, waarbij een partij in de Tweede Kamer komt als zij een aantal stemmen gelijk of meer dan de kiesdeler krijgt. De kiesdeler wordt bepaald door het quotiënt van het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal zetels in de Tweede Kamer.

In West-Duitsland geldt een soortgelijk systeem, maar daar wordt een kies-

drempel gehanteerd van vijf procent van de uitgebrachte stemmen. Indien een partij minder dan vijf procent van de stemmen krijgt komt zij niet in de volksvertegenwoordiging. Dit stelsel maakt het voor nieuwe partijen moeilijk een afvaardiging in de volksvertegenwoordiging te krijgen. In Frankrijk geldt een districtenstelsel met meerderheidsbeginsel. Frankrijk is onderverdeeld in een aantal districten, waarvan er enkele meer kandidaten kunnen afvaardigen naar de Nationale Vergadering. Binnen de distrikten geldt het meerderheidsbeginsel. Engeland tenslotte kent een zuiver districtenstelsel met uit elk district 1 afgevaardigde in het House of Commons. Dit stelsel biedt voordelen voor de grotere partijen en alleen regionale partijen hebben daarnaast nog kansen.

Van de Nederlandse partijen zijn vier in dit onderzoek opgenomen: de PvdA, het CDA, D'66 en de VVD.

De verhoudingen in de Nederlandse politiek zijn in de tweede helft van de zestiger jaren ingrijpend gewijzigd. Was er voor die tijd sprake van een verzuilde maatschappij waarin de "elites" de politiek bepaalden op basis van een stabiel electoraat en een passieve achterban, na die tijd werden verkiezingsuitslagen minder voorspelbaar. Er kwamen meer zogenoemde "zwevende kiezers" en de achterban wenste een grotere invloed op het beleid.

In de confessionele partijen - CHU, ARP en KVP - kwam onder druk van een afnemende aanhang een proces van samenwerking op gang. Dit leidde in 1975 tot een Christen-Democratisch Appèl (CDA) met een federatieve vorm. In 1980 volgde de officiële fusie. De drie oorspronkelijke partijen - later ook wel bloedgroepen genoemd - bleven echter een bepalende factor bij o.a. de verdeling van partijfuncties en de vertegenwoordiging op partijcongressen. Politiek inhoudelijk kwamen de verschillen soms overeen met de bloedgroepen, maar vaak niet.

Naast deze bloedgroepen kende het CDA nog verschillende jongerenorganisaties overeenkomstig de oorspronkelijke partijen. Hierbij heeft in de tweede helft van de zeventiger jaren vooral de als progressief bekend staande ARJOS van zich laten horen.

Toch kan niet worden gesteld dat het drie homogene partijen waren die het CDA vormden. Steeds weer bleek dat deze drie afzonderlijk ook interne problemen kenden. Sprekend voorbeeld in de KVP was het uittreden van een

aantal prominenten in 1967, die de PPR oprichtten. In de ARP was tijdens de formatie van het kabinet-Den Uyl in 1972 een 'inbraak' mogelijk, met als gevolg een zeer verdeelde partij en het zich uit de politiek terugtrekken van politieke leiders.

De CHU tenslotte, stond als de meest conservatieve eenheid van het CDA bekend, maar zij heeft zich nooit gekenmerkt als een partij met een strakke stemdiscipline. Het is vaak voorgekomen dat de kamerfractie van deze partij verdeeld stemde en van een homogene eenheid kan wat deze partij betreft niet worden gesproken. Een sprekend voorbeeld was ook het zogenoemde "loyalisme", dat in 1977 ontstond met het kabinet-Van Agt I.

In de sociaal-democratische Partij van de Arbeid zijn de gevolgen van de ontzuiling het best zichtbaar. In de late jaren zestig onstond een interne-partij-groep onder de naam Nieuw Links. Deze beweging zette haar ideeën uiteen in een pamflet "Tien over rood". De doelstelling was onder meer het ontwikkelen van de PvdA tot actie- in plaats van beginselpartij, hetgeen in 1973 formeel werd besloten. De beweging bemande al snel een groot aantal belangrijke partijfuncties en zou het gezicht van de partij steeds meer gaan bepalen. Hiernaast bestonden een groot aantal zgn. 'functionele groepen' als 'De Rooie Vrouwen' en de 'Jonge Socialisten'. In 1970 kende de PvdA een afsplitsing in de vorm van DS'70 als reactie op de toenemende invloed van Nieuw Links. Door deze ontwikkelingen staat de Partij van de Arbeid bekend als Nederlands meest verdeelde partij, wat steeds opnieuw tijdens congressen en in interviews wordt benadrukt. Zowel wat betreft inhoudelijke vraagstukken (bijvoorbeeld bezuinigingen) en politiek-strategische kwesties (coalitievraagstukken) als wanneer het gaat om de positie van de politieke leiders wordt de verdeeldheid benadrukt.

In tegenstelling tot de PvdA staat de zich liberaal noemende VVD bekend als een homogene partij. Het enige issue dat de laatste jaren verdeeldheid binnen de partij te zien gaf was de kwestie van het stemrecht voor in Nederland verblijvende buitenlanders. Van stromingen in termen van sociaal en conservatief liberalisme is echter nauwelijks sprake geweest. Wel komen op gezette tijden ideeën op om in plaats van de in het centrum geplaatste CDA de PvdA als coalitie-partner te nemen. De VVD heeft haar aanhang in de jaren zeventig verbreed. Kwamen de kiezers

vóór die tijd voornamelijk uit de hogere- en de midden-klassen, in deze jaren kreeg de partij ook meer kiezers uit de lagere sociale klassen. Hoewel dit verschijnsel de verdeeldheid in de VVD had kunnen vergroten, bleef zij voor de buitenwacht een intern homogene partij.

De andere zich liberaal noemende partij die in dit onderzoek is opgenomen is D'66. Deze partij is ontstaan in 1966 met in het begin voornamelijk doelstellingen in de sfeer van staatsrechtelijke hervormingen. Toen vele partijen een aantal van deze doelstellingen overnamen, richtte zij zich op andere zaken. In 1972 werd gekozen voor een samenwerkingsverband met de PvdA en de PPR. Maar al spoedig heerste er verdeeldheid over de vraag in welke vorm deze samenwerking zich zou moeten doorzetten (een federatie of slechts een overleg). Ook werd door sommigen in de partij afwijzend gereageerd op de dominerende rol van de PvdA in de samenwerking. De angst bestond dat dit tot electoraal verlies zou leiden. Dat deze angst niet onterecht was, bleek bij de verkiezingen van 1972. D'66 verloor 5 van de 11 zetels; maar hier tegenover stond dat de partij 1 ministerspost mocht bezetten.

Na de winst in 1977 leek D'66 een meer homogene partij, maar in 1981 veranderde het beeld met het in de publiciteit komen van een groep, die zich R'Appèl noemde. Deze wilde een heroriëntatie op de oorspronkelijke doelstellingen.

Van de West-duitse partijen zijn in dit onderzoek de SPD, de FDP, de CDU en de CSU opgenomen.

De sociaal-democratische partij (SPD) staat, net zoals de PvdA in Nederland, als de meest verdeelde partij in West-Duitsland bekend.

Nadat de communistische KPD in 1956 uit het parlement was verdwenen en de SPD de enige partij aan de linkerkant van het politieke spectrum was, haalde in 1959 de rechtervleugel van de partij een belangrijke overwinning met de aanname van het nieuwe partij-programma in Bad Godesberg. De SPD zou zich meer gaan richten op hervormingen binnen de sociaal-economische orde in plaats van op afschaffing van deze orde. Ten dele gebeurde dit om het imago van klassepartij kwijt te raken en zo meer kiezers te winnen.

In 1978 kent de SPD interne-partij-groepen in de vorm van de Jusos (de jonge socialisten) en de AFA (Arbeitsgemeinschaft für Arbeitnehmerfragen),

die als tegenhanger hiervan werd opgericht.

Naast deze groepen wordt door sommige auteurs de rol van de vakbonden benadrukt.

De liberale FDP staat in West-Duitsland in het centrum van de politiek. Als kleinste van de drie in het parlement vertegenwoordigde partijen is zij de laatste jaren (tot 1982) op nationaal niveau coalitie-partner van de SPD geweest. Op het niveau van de Laender werkte zij echter voornamelijk samen met de CDU. Interne-partij-groepen zijn de jongeren- en studentenorganisaties. De groepen behoren tot de progressieve kant van de partij, waarvan wel wordt gezegd dat deze in de jaren zeventig steeds sterker is geworden. Dit bleek onder andere uit de toenemende invloed van de Jungdemocraten op programmatisch niveau.

De CDU is de grootste christen-democratische partij. Sinds 1949 was zij tot 1969 voortdurend regeringspartner: na dat jaar was zij tot 1982 alleen nog in de oppositie te vinden. Naast de meer op issues gerichte groepen in de CDU als de vrouwenorganisatie en organisaties op sociaal en economisch terrein, kent de CDU een meer algemeen georiënteerde jongerenorganisatie. De CDU heeft in de West-duitsse politiek niet een centrumplaats weten te veroveren, zoals het CDA in Nederland.

De Beierse CSU is nauw met de CDU verbonden en heeft in het verleden evenals die partij nauwelijks met interne-partij-groepen te maken gehad. De tegenstellingen binnen de samenwerking tussen de twee partijen was zelfs vooral een zaak van de leiders (Kohl en Strauss) en verschillen konden worden geregeld door het benadrukken van de politiek die in de Laender werd gevoerd.

Uit Frankrijk zijn 3 partijen in het onderzoek opgenomen. De Rassemblement pour la République (RPR), de Union pour la Démocratie Française (UDF) en de Parti Socialiste Unifié (PSU).

De Gaullistische stroming is sinds 1947 werkzaam geweest onder verschillende partijnamen; sinds 1976 heet deze stroming RPR en heeft zij Chirac als leider. De primaire doelstelling van de Gaullisten was vanaf haar ontstaan altijd: een sterke republiek met een sterke leider. Die leider was lange tijd De Gaulle en na diens dood in 1969, gedurende enkele jaren,

Pompidou.

De partij heeft door haar grote leiders zowel links-als rechts-georiënteerde leden aangetrokken, maar tendenzen en vleugels zijn als zodanig nooit tot uitdrukking gekomen. Wel kende de Gaullistische stroming issue-groepen, die zich vooral richtten op een verandering in de politiek van De Gaulle ten aanzien van de Algerijnse kwestie. Andere inhoudelijke conflicten richtten zich onder andere op de vraag of het primaire streven regeringsverantwoordelijkheid moest zijn dan wel het uitbouwen van de partij tot een massa-organisatie. In de late jaren zeventig waren er meningsverschillen over de samenwerking met de Parti Républicain (PR) en over de wijze waarop die samenwerking geregeld moest worden. Bij de laatste presidentsverkiezingen (1981) waren de problemen met de PR zodanig dat in de tweede ronde geen stemadvies werd gegeven door de politieke leiders. Dit was één van de factoren die een overwinning van Mitterrand, de leider van het linkse blok, tot gevolg hadden.

Van het linkse blok is in dit onderzoek door het ontbreken van gegevens de grote Parti Socialiste niet opgenomen, maar wel haar kleine zusterpartij ter linkerzijde, de Parti Socialiste Unifié. Dit is een partij waarin verscheidene kleine linkse partijen zijn gefuseerd.

De derde 'partij' is de UDF. Deze is in 1978 ontstaan uit drie partijen om binnen het rechtse blok een tegenwicht te vormen voor de RPR, met welke partij ze vanaf 1973 had samengewerkt. De drie partijen, die zich met behoud van hun eigen identiteit in dit blok aansloten, waren: de 'Parti Républicain', het 'Centre des Démocrates Sociaux' en de 'Parti Radical-Socialiste'.

De christen-democraten hadden zich graag in het centrum van de coalitie gezien, maar hun beweging bleek te klein om een belangrijke rol te spelen. Sindsdien volgde zij de lijn zoals die door de leider van de coalitie, Giscard d'Estaing, werd uitgezet.

De PR had in deze coalitie de belangrijkste plaats, maar was voor het ontstaan van de coalitie al een verdeelde partij.

Drie Britse partijen zijn op de aanwezigheid van interne-partij-groepen onderzocht: de Labour Party, de Liberal Party en de Conservative and Unionist Party (Conservatives).

De sociaal-democratische Labour Party was tot voor kort een verzamelplaats

voor alle linkse groeperingen. Gedeeltelijk vond dit haar oorzaak in het Engelse kiesstelsel, dat het vrijwel onmogelijk maakt voor kleine partijen om in het parlement een vertegenwoordiger te krijgen. Sinds 1981 heeft de partij echter een concurrent in de vorm van de SDP (Social Democratic Party), waarin een aantal ex-Labour politici zich hebben verenigd. In 1978 (het jaar van de gehouden enquêtes) was de SDP er nog niet, maar het is te verwachten dat de tegenstellingen binnen Labour toen al aanwezig waren.

Vooraf de rol van de vakbonden is van belang bij de interne-partij-groepen in de Labour Party. Al sinds haar ontstaan zijn de vakbonden sterk in de partij vertegenwoordigd. Zij hebben zitting in veel partij-comités en hebben grote invloed op de kandidaatstelling van parlements-leden. Labour kent ook als enige van de hier onderzochte partijen zogenoemde directe (10%) en indirecte (90%) leden. Laatstgenoemde zijn leden die, omdat ze lid zijn van de vakbond, automatisch lid zijn van de partij.

Rose heeft met betrekking tot de aanwezigheid van interne-partij-groepen in Britse partijen het onderscheid 'facties' en 'tendenzen' geïntroduceerd. Hij stelde dat in de Labour Party vooral facties voorkomen, omdat de Labour Party een sterke linker vleugel zou hebben, die verbonden is met de vakbonden (in onze termen is een dergelijke factie een 'vleugel'). Bij de Conservatives zou het vooral gaan om ongeorganiseerde 'stable sets of attitudes' en die noemt Rose tendenzen.

Dat de vakbonden in de Labour Party een belangrijke rol spelen werd onder meer duidelijk bij de standpuntbepaling over het al dan niet toetreden tot de Europese Gemeenschappen, bij het vraagstuk van nationalisering en bij dat van de overheidsinvesteringen. Volgens Cyr¹⁴ is de invloed van de vakbonden vooral groot op de links-georiënteerde partijleden. Er is volgens hem niet sprake van een rechtervleugel. Berrington heeft gewezen op het toenemend belang van issue-groepen, vooral ten aanzien van het vraagstuk van de EG.¹⁵

Van de volgende interne-partij-groepen is bekend dat ze in 1978 in Labour actief waren: de "Tribune Group" onder leiding van Michael Foot vormt een linkervleugel. Deze groep heeft een eigen tijdschrift en bestaat al sinds 1965. Tweede is "The Manifesto Group", welke als reactie op de eerstgenoemde is opgericht. Zij kent weinig aanhangers. Derde hier te noemen groep is de "Campaign for Labour Victory", opgericht in 1977 met

een meer gematigd standpunt. Laatste is de "Social Democratic Alliance", welke een rechtvleugel wordt genoemd en eveneens de invloed van de Tribune Group wil terugdringen. Zij werd in 1976 opgericht.

De Liberal Party is een zeer oude partij met een tot voor kort steeds afnemend aantal parlamentszetels. Oorzaak hiervan is het districtenstelsel, dat de Liberals belette hun grote aanhang van \pm 18% volledig in parlamentszetels om te zetten.

Wat betreft de verdeeldheid binnen de partij wordt wel gesproken van een groep die een meer traditioneel liberalisme met een "laissez faire"-politiek aanhangt en een groep die een meer gematigd liberalisme voorstaat met minder conservatieve ideeën.

Deze tweede richting zou vooral bestaan uit jongeren. Ook de positie van de Liberals in het partij-systeem kan interne tegenstellingen duidelijk maken, want ze kan indien nodig zowel de Labour Party als de Conservatives steunen. Zo steunden ze tot 1960 de Conservatives, maar na die tijd hoofdzakelijk de Labour Party. In 1981 gingen zij zelfs samenwerken met de meer behoudende groep uit Labour, de SDP, en wisten hiermee electoraal succes te behalen.

De laatste te onderzoeken partij is de Conservative (and Unionist) Party. Hoewel deze partij de laatste jaren opener en minder hiërarchisch georganiseerd is, wordt door sommige auteurs gesteld dat de verdeeldheid van de partij in facties c.q. vleugels juist verhinderd kon worden door de centrale positie die partijleiders innemen.

In navolging van het ontstaan van een linkervleugel in de Labour Party is hier een soort rechtvleugel opgericht, de "Monday Club". Zij heeft als doel conservatieve principes verder toe te passen en een tegenwicht te vormen voor de 'Bow Group', welke meer links in de partij staat en in 1951 was opgericht met het doel de Conservative Party een meer liberaal imago te geven.

Andere groepen binnen de Conservative Party zijn de Tory Reform Group, een groep die meer overheidsinvloed op particuliere ondernemingen wenst, en de Selston Group, welke in 1973 werd opgericht uit onvrede met het beleid van Edward Heath en als doelstellingen heeft: ontmanteling van de verzorgingsstaat en denationalisatie.

De meeste auteurs zijn het er over eens dat in de Conservative Party

eerder sprake is van issue-groepen dan van tendenzen, omdat de verschillende groepen zich veelal richten op aparte beleidsterreinen. De Conservative Party is ook niet, zoals de Labour Party, direct verbonden met maatschappelijke organisaties.

Bovenstaand overzicht dient vanzelfsprekend niet te worden gezien als een volledige beschrijving van de genoemde partijen. Een dergelijke opzet is binnen dit kader niet mogelijk.¹⁶

Ingegaan is voornamelijk op verdeeldheid in de top van politieke partijen en de rol van officiële partij-organisaties binnen de partij. In ons onderzoek staat de positie van een deel van de achterban, het zogenoemde middenkader, centraal. Dit middenkader is geoperationaliseerd als de afgevaardigden op de geëquëteerde partijcongressen. Wat zal blijken is dat de resultaten van dit onderzoek verschillen van de hierboven gegeven informatie. Verdeeldheid in de top van een partij en tussen partij-organisaties hoeft blijkbaar niet overeen te komen met de aanwezigheid van tendenzen of issue-groepen.

de posities en verdeeldheid van het kader

Hoe staat het middenkader van deze partijen ten opzichte van de genoemde beleidskwesties? In tabel 1 staan hierover de gegevens.

Opvallend is allereerst dat de meeste politieke partijen het eens zijn over problemen op internationaal en regionaal nivo. De issues waar dit voor geldt zijn: het versnellen van het proces van Europese integratie, het opbouwen van een eigen verdediging tegen de supermachten, meer controle op multi-nationale ondernemingen en het verkleinen van regionale verschillen.

Hiernaast zijn alle partijen het er in meerderheid over eens dat het principe van de gelijkheid van man en vrouw moet gelden.

Uitzonderingen zijn bij het issue van de Europese integratie de Franse PSU, die hier tegen is en de Franse RPR en de Engelse Labour Party, waar het middenkader over dit issue verdeeld is.

Het issue van de verkleining van regionale verschillen geeft alleen bij de VVD en de Conservatives verdeeldheid te zien.

Een aantal issues differentieert naar partijen met een onderscheiden

achterliggende ideologie. Zo wordt door alle partijen - behalve de confessionele CDA, CDU en CSU - gesteld dat de vrouw het recht heeft zelf over een eventuele abortus te beslissen.

Het issue van de nivellering van inkomens geeft aan de ene kant de sociaal-democratische partijen te zien. Zij zijn daar voor. De Conservatives zijn hier tegen en de andere niet sociaal-democratische partijen zijn over dit issue verdeeld. (D'66 schaart zich, wat betreft dit issue onder de sociaal-democratische partijen.)

Ook het issue over het verminderen van de overheidscontrole op particuliere ondernemingen leidt tot een dergelijke differentiatie. De sociaal-democratische partijen en D'66 zijn hier tegen, terwijl de andere partijen in meerderheid voor een dergelijk beleid zijn.

Bij het vraagstuk of de militaire uitgaven moeten stijgen en of terroristen strenger moeten worden gestraft zien we, met uitzondering van de VVD, de sociaal-democratische partijen en de liberale partijen een in meerderheid gelijkloidend standpunt innemen.¹⁷

Het vraagstuk van de kernenergie differentieert sterk tussen de partijen. Alleen de PSU is in overgrote meerderheid tegen de ontwikkeling hiervan. Bij de PvdA, D'66 en Liberals is een meerderheid tegen, maar het issue geeft hier een groot conflict-potentiaal. De meer behoudende partijen als VVD, Conservatives, CDU, CSU en RPR zijn in overgrote meerderheid voor de ontwikkeling van kernenergie.

Een ander issue, waarbij de behoudende partijen tegenover de andere staan, is het vraagstuk of meer rekening gehouden moet worden met de eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp. Wel geeft dit issue in alle partijen - behalve de PvdA - verdeeldheid te zien.

Een groot conflict-potentiaal biedt ook het dilemma inflatie/werkloosheidsbestrijding. De PvdA, SPD en PSU geven in grote meerderheid prioriteit aan de werkloosheidsbestrijding. Een minder grote meerderheid in D'66, CDA, RPR en UDF vindt het zelfde. Alleen de VVD, CDU en CSU geven prioriteit aan inflatiebestrijding. (Van de Engelse partijen kon dit slecht bepaald worden, omdat hier alleen naar het meest belangrijke issue was gevraagd.)

Zo is uit bovenstaande gegevens te zien dat niet alle issues tussen de partijen differentiëren. Deze issues zijn hier opgenomen omdat zij wel

Tabel 1. De attituden van het middenkader

	CDA	VVD	PvdA	D'66	SPD	FDP	CDU	CSU	UDF	RPR	PSU	LAB	LIB	CONS
Toepassen van principe gelijkheid man en vrouw	90* 4	95 2	99 0	98 1	98 1	92 1	87 2	79 6	83 8	86 6	100 0	97 2	94 3	57 19
Verkleinen van regionale verschillen	86 3	67 13	94 2	77 8	97 1	85 4	93 2	93 2	91 2	92 1	99 0	96 1	87 3	65 14
Eigen verdediging op- bouwen tegen supermachten	87 6	90 4	62 18	68 13	94 2	90 2	97 1	98 1	85 5	97 1	96 1	75 10	79 8	95 1
Versnellen van de Euro- pese integratie	84 7	88 2	63 19	83 7	100 0	96 2	99 0	97 1	97 1	44 50	5 88	27 61	87 6	67 22
Toename van militaire uitgaven	35 40	71 11	1 95	7 74	8 80	14 67	72 13	76 13	57 33	80 8	99 1	10 83	21 60	96 2
Meer controle op multi- nationale ondernemingen	71 14	33 49	99 0	83 4	96 2	78 13	61 21	73 12	75 14	93 2	99 1	99 0	82 8	47 31
Verminderen overheids- controle op partic. ond.	48 38	86 6	8 91	27 58	8 90	50 40	83 10	72 16	77 16	73 18	4 95	8 90	61 26	96 3
Verkleinen van inkomens- verschillen	72 19	23 63	99 0	82 9	94 2	45 39	49 35	52 30	72 21	84 10	100 0	92 4	62 21	17 67
Ontwikkelen van kern- energie	68 17	87 2	17 76	37 48	54 37	64 33	94 3	98 1	79 16	99 0	7 93	53 35	42 48	92 3
Vrouwen zelf laten be- slissen over een abortus	25 69	78 13	97 2	94 4	97 2	93 5	23 71	19 76	51 35	53 36	95 4	74 20	66 21	43 33
Strengere straffen voor terroristen	64 26	81 14	24 68	29 56	43 47	30 61	86 9	91 4	95 2	99 0	23 56	44 45	58 32	95 4
Rekening houden met eigen belangen bij ontwik. hulp	24 68	53 36	8 89	14 78	23 72	22 67	57 31	57 29	61 28	62 29	39 58	24 70	19 71	69 16
Dilemma inflatie/werkloos- heidsbestrijding	32** 49	45 43	11 52	22 46	11 74	41 35	54 9	54 20	44 45	31 58	4 63	-- --	-- --	-- --

* Te lezen als: 90% van de ondervraagde CDA-leden was 'voor' of 'sterk voor' het toepassen van het principe van gelijkheid van man en vrouw. 4% was hier 'tegen' of 'sterk tegen'

** Te lezen als: 32% van de ondervraagde CDA-leden vindt inflatiebestrijding belangrijker dan werkloosheidsbestrijding. 49% vindt werkloosheidsbestrijding belangrijker

Tabel 2. Het conflict-potentiaal van issues binnen partijen

	CDA	VVD	PvdA	D'66	SPD	FDP	CDU	CSU	UDF	RPR	PSU	LAB	LIB	CONS
Toepassen van principe gelijkheid man en vrouw	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.44
Verkleinen van regionale verschillen	-	.41*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.42
Eigen verdediging op- bouwen tegen supermachten	-	-	.46	.41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Versnellen van de Euro- pese integratie	-	-	.45	-	-	-	-	-	-	.58	-	.52	-	.48
Toename van militaire uitgaven	.50	-	-	-	-	.44	.41	.43	.48	-	-	-	.44	-
Meer controle op multi- nationale ondernemingen	.43	.55	-	-	-	.43	.44	.42	.43	-	-	-	-	.49
Verminderen overheids- controle op partic. ond.	.54	-	-	.49	-	.57	-	.44	.55	.47	-	-	.50	-
Verkleinen van inkomens- verschillen	.46	.47	-	-	-	.55	.50	.48	.45	-	-	-	.46	.45
Ontwikkelen van kern- energie	.47	-	.48	.57	.55	.63	-	-	.50	-	-	.58	.60	-
Vrouwen zelf laten be- slissen over een abortus	.52	.50	-	-	-	-	.58	.50	.60	.58	-	.50	.51	.55
Strengere straffen voor terroristen	.51	.49	.53	.52	.57	.56	-	-	-	-	.41	.59	.56	-
Rekening houden met eigen belangen bij ontwik. hulp	.52	.55	-	-	.49	.48	.50	.51	.50	.48	.57	.50	.49	.46
Dilemma inflatie/werkloos- heidsbestrijding	.66	.79	.59	.66	.66	.71	-	.67	.83	.32	-	?	?	?

* Te lezen als: Het issue van de verkleining van regionale verschillen levert in de VVD een conflict-potentiaal op van .41 (zie formule noot 12)

binnen een aantal partijen verdeeldheid zaaien. In tabel 2 staat het conflict-potentiaal dat de issues in de verschillende partijen te zien geven. Hierbij wordt opgemerkt dat dit nog niets hoeft te zeggen over het werkelijk voorkomen van issue-groepen of tendenzen.

Te zien is dat het CDA over de meeste issues een verdeeld kader kent (9 van de 13 issues). Het wordt wat dit betreft direct gevolgd door de FDP, de UDF, de Liberals, de Conservatives, de VVD en de CSU. Wat deze partijen gemeenschappelijk hebben naast deze interne verdeeldheid en wat misschien als verklarende factor kan worden gezien, is de plaats die zij innemen in de nationale politiek van het land waarin zij werkzaam zijn.

Het zijn òfwel partijen die ten tijde van dit onderzoek - 1978/9 - regeringspartijen waren, òfwel zich door hun strategie in het centrum van de politiek bevonden, omdat zij zowel met meer behoudende als met meer vooruitstrevende partijen zouden kunnen samenwerken. Op het eerste gezicht lijkt de CSU een uitzondering te zijn, omdat deze partij niet in het centrum van het politieke spectrum staat en wel ten aanzien van meer van de helft van de issues een verdeeld kader kent. De CSU is echter een partij die alleen optreedt in Beieren; in deze deelstaat is zij wel steeds de regeringspartij geweest.

Uitzondering is de SPD. Dit is een partij die wel ten tijde van het onderzoek regeringspartner was, maar toch ten aanzien van deze issues een weinig verdeeld kader kent.

Als we onderzoeken welke issues in welke partijen een groot conflict-potentiaal te zien geven stellen we het volgende vast: het CDA, de FDP en de Liberals hebben een groot aantal dezelfde issues, waarop zij zijn verdeeld.

Andere overeenkomsten zien we bij de VVD en de Conservatives, waarbij opgemerkt moet worden dat het principe van gelijkheid van man en vrouw alleen bij de Conservatives en de kwestie van het strenger straffen van terroristen alleen bij de VVD een verdeeld kader te zien geeft.

Ook de issues waarover PvdA, SPD en D'66 intern verdeeld zijn komen voor een groot deel overeen. Dit zelfde geldt voor CDU, CSU en UDF.

Twee factoren lijken van invloed op de resultaten: de positie van de partij in het partijstelsel en de achterliggende ideologie van de partij.

Hierbij geldt dat de dominante attitudes vooral verklaard worden uit de ideologie en de mate van verdeeldheid uit de positie van de partij in het partijstelsel. De verdeeldheid over een issue kan echter niet los worden gezien van de in een partij geldende dominante positie t.o.v. dat issue. Zo kan een issue bij twee partijen een groot conflict-potentiaal opleveren terwijl de posities van de meerderheden tegengesteld zijn. Dit zien we bijvoorbeeld bij de VVD en de CSU. Het issue van de controle op multi-nationale bedrijven geeft in beide partijen een hoog conflict-potentiaal. Beide partijen zijn dus verdeeld over de vraag of er meer controle op multi-nationale bedrijven moet komen. Als we echter kijken naar de meerderheids- en minderheidsposities zien we dat de VVD in meerderheid tegen en de CSU in meerderheid voor controle is.

resultaten: issue-groepen en tendenzen

Met behulp van een clusteranalyse is onderzocht in hoeverre binnen partijen sprake is van issue-groepen en/of van tendenzen.

In tabel 3 staat de technische 'fout' bij clustering van de middenkaderleden bij fusie van tien clusters en de toename van de 'fout' bij het fuseren daarvan tot uiteindelijk één cluster. Een streep in de tabel geeft aan waar bij de betreffende partij de grens voor het aantal interne-partij-groepen getrokken is.

Èen cluster wordt gezien als een issue-groep indien de leden ervan een van de meerderheid afwijkend standpunt hebben ten aanzien van één en niet meer dan één issue.

Een cluster wordt gezien als een tendens als het cluster gevormd wordt rond meer dan één issue. Het overgrote deel van dat cluster neemt ten aanzien van meer issues een van de meerderheid afwijkend standpunt in.

Een cluster wordt niet als een interne-partij-groep gezien, maar als een "meerderheidsgroep", indien de partijleden die door de clusteranalyse in dat cluster zijn geplaatst ten aanzien van alle issues in meerderheid een standpunt innemen dat, gezien de standpunten van alle partijleden, steeds een meerderheidsstandpunt is.

Omdat in de vorige paragraaf al op de meerderheidsstandpunten is ingegaan (tabel 1) worden "meerderheidsgroepen" in het volgende buiten beschouwing gelaten.

Tabel 3. De toename van de 'fout' bij fusie van clusters (genormeerd)

	CDA	VVD	PvdA	D'66	SPD	FDP	CDU	CSU	UDF	RPR	PSU	LAB	LIB	CONS
E 10 clusters	25.5	20.4	4.4	15.9	1.8	21.9	16.1	16.0	22.5	15.0 ^a	0	11.0	19.1	14.0
E 9 clusters	1.6	1.8	1.0	2.0	1.2	1.6	1.7	1.3	1.5	2.0 ^b	0	1.7	1.6	1.6
E 8 clusters	1.7	1.9	1.3	2.5	1.3	1.7	1.7	1.7	1.6	2.1	0	2.9	1.7	2.0
E 7 clusters	1.7	2.8	1.5	2.7	2.2	1.8	2.3	1.9	1.9	2.7	0	3.1	2.0	2.2
E 6 clusters	1.9	3.2	<u>2.1</u>	3.5	3.1	2.3	3.0	2.4	2.2	2.8	0	3.5	3.0	2.4
E 5 clusters	2.0	<u>3.2</u>	5.3	3.6	3.5	2.6	<u>3.5</u>	3.1	<u>2.8</u>	2.9	0	3.8	3.4	3.2
E 4 clusters	2.4	4.0	5.4	4.1	<u>6.0</u>	2.9	4.9	<u>3.1</u>	3.6	3.7	0	<u>5.2</u>	4.5	<u>4.2</u>
E 3 clusters	<u>3.2</u>	4.6	5.8	<u>4.2</u>	8.8	<u>3.1</u>	6.4	4.1	4.0	<u>4.0</u>	<u>6.7</u>	6.7	<u>4.6</u>	5.6
E 2 clusters	4.5	5.1	6.3	6.7	9.0	4.5	7.4	4.3	4.1	6.1	17.9	8.7	5.7	6.8
E 1 cluster	8.6	7.2	9.0	8.5	17.5	11.6	10.5	7.0	5.0	6.8	27.4	10.9	8.0	8.4
Totale 'fout'	53.0	54.2	42.1	53.6	54.4	54.0	58.3	44.8	49.2	52.0	52.0	57.5	53.5	50.4

ad a) Deze tabel te lezen als: de 'fout' bij clustering van partij-leden van de RPR tot 10 clusters op basis van hun mening ten aanzien van politieke problemen die in die partij een hoog conflict-potentiaal hebben is gelijk aan 15.0

ad b) De toename van de 'fout' bij fusie van 10 tot 9 clusters is 2.0

Een overzicht van de grootte van de "meerderheidsgroepen", de tendenzen en issue-groepen staat in tabel 4. Hierop wordt landsgewijs ingegaan en wel zodanig dat de nummering van de issue-groepen in de tekst correspondeert met die in tabel 4.

De Nederlandse partijen

Bij het CDA zijn twee tendenzen gevonden. Een progressieve tendens, die voor het zelfbeschikkingsrecht van de vrouw bij een abortus is, voor meer controle op multi-nationale bedrijven, tegen de toename van militaire uitgaven en voor het nivelleren van inkomens.

De tweede tendens kan conservatief genoemd worden, omdat de leden hiervan voor de toename van militaire uitgaven zijn, voor het ontwikkelen van kernenergie en voor strengere straffen voor terroristen.

Bij de VVD zijn vier issue-groepen onderscheiden. De eerste issue-groep is gevormd rond het dilemma of prioriteit gegeven moet worden aan inflatie dan wel aan werkloosheidsbestrijding. Deze groep geeft de voorkeur aan werkloosheidsbestrijding.

De tweede issue-groep is in tegenstelling tot de meerderheid tegen een beleid gericht op het verkleinen van regionale verschillen.

De derde issue-groep is in tegenstelling tot de meerderheid in de partij voor inkomensnivellering.

De vierde groep is voor meer controle op multi-nationale ondernemingen.

Bij de PvdA zijn vijf issue-groepen gevonden. De eerste groep onderscheidt zich door het feit dat alle leden vóór het ontwikkelen van kernenergie zijn in tegenstelling tot de partijlijn.

De tweede groep onderscheidt zich doordat alle leden hiervan tegen een eigen verdediging tegen de supermachten zijn en verder de partijlijn volgen.

De derde groep heeft alleen een van de meerderheid afwijkend standpunt op het gebied van het strenger straffen van terroristen, waar deze groep voor is.

De vierde groep onderscheidt zich op het vraagstuk of het proces van Europese integratie versneld moet worden. Zij is hier tegen.

De vijfde groep geeft in tegenstelling tot de meerderheid van de partij een hogere prioriteit aan inflatiebestrijding in plaats van aan werkloosheidsbestrijding.

Tabel 4. De grootte van de interne-partij-groepen

	progressieve tendens	conservatieve tendens	eerste issue-groep	tweede issue-groep	derde issue-groep	vierde issue-groep	vijfde issue-groep	"meerderheidsgroep"	onbenoembaar	totaal
CDA	19.8*	34	-	-	-	-	-	46.2	-	100
VVD	-	-	24	19.8	18.6	16.1	-	24.6	-	100
PvdA	-	-	14	14	13	12	11	36	-	100
D'66	-	34.5	21.4	-	-	-	-	44.1	-	100
SPD	-	27	24	24.5	-	-	-	24.5	-	100
FDP	33.1	23.6	-	-	-	-	-	43.3	-	100
CDU	-	-	23.9	16.6	16.6	16.6	-	30.3	-	100
CSU	-	-	12.4	21.7	29.6	-	-	36.2	-	100
PSU	-	-	18.5	21.5	-	-	-	61	-	100
RPR	40.2	-	27	-	-	-	-	32.8	-	100
UDF	-	-	19.7	13.5	12.8	-	-	19	35	100
Labour	-	-	25.5	30.4	24.9	30.6	-	31.7	-	100
Liber.	27.8	24.2	-	-	-	-	-	48	-	100
Conserv.	-	-	19	19	14.3	-	-	46.3	-	100

* Te lezen als: het CDA kent een progressieve tendens, met een aanhang van 19.8% van de ondervraagde partijleden

Bij D'66 is een tendens en een issue-groep gevonden. De issue-groep onderscheidt zich op het punt van de kernenergie. De leden van deze groep zijn voor het ontwikkelen hiervan.

De D'66-leden die tot de tendens behoren vinden dat de overheidscontrole op particuliere ondernemingen moet afnemen, er strenger gestraft moet worden en dat aan inflatiebestrijding een hogere prioriteit moet worden gegeven dan aan werkloosheidsbestrijding. Gesproken kan worden van een conservatieve tendens.

De West-duitse partijen

In de SPD kunnen drie groepen worden onderscheiden: twee issue-groepen en een tendens. Een van de eerste is in tegenstelling tot de meerderheid voor strengere straffen voor terroristen. De andere issue-groep is in tegenstelling tot de meerderheid tegen de ontwikkeling van kernenergie. Als laatste kan een conservatieve tendens worden onderscheiden. Deze wordt conservatief genoemd, omdat zij voor strengere straffen voor terroristen is, voor het meer rekening houden met eigen belangen bij ontwikkelingshulp en inflatiebestrijding van groter belang vindt dan werkloosheidsbestrijding.

In de FDP kunnen twee tendenzen worden onderscheiden. Eén tendens wordt progressief genoemd, omdat de leden hiervan tegen het reduceren van overheidscontrole op particuliere ondernemingen zijn, tegen het ontwikkelen van kernenergie, aan werkloosheidsbestrijding een hogere prioriteit toekennen dan aan inflatiebestrijding, tegen strengere straffen voor terroristen en tegen de stijging van militaire uitgaven zijn.

De tweede tendens kan conservatief worden genoemd, omdat zij voor het meer rekening houden met eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp is, voor strengere straffen voor terroristen, tegen inkomensnivellering, voor het reduceren van overheidscontrole op particuliere ondernemingen en tegen controle op multi-nationale ondernemingen.

In de CDU worden vier issue-groepen onderscheiden. De eerste kenmerkt zich doordat zij tegen het nivelleren van inkomens is.

De tweede issue-groep is in tegenstelling tot de partijlijn voor het zelfbeslissingrecht van vrouwen bij een abortus.

De derde is tegen het rekening houden met eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp.

De laatste is tegen de verhoging van militaire uitgaven.

De CSU kent drie issue-groepen. Het eerste is voor het toestaan aan vrouwen zelf over een abortus te beslissen.

De tweede issue-groep is tegen het rekening houden met de eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp en de derde is in tegenstelling tot de meerderheid in de partij tegen verdere inkomensnivellering.

De Franse partijen

Bij de PSU is het resultaat bij drie clusters onderzocht. Hierbij zijn twee issue-groepen (de derde is een meerderheidsgroep).

De eerste is gericht op de vraag of terroristen strenger gestraft moeten worden. Deze groep is daar voor.

De tweede issue-groep is in tegenstelling tot de meerderheid in de partij voor het meer rekening houden met de eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp.

Bij de RPR zijn onderscheiden: een issue-groep rond het dilemma werkloosheid/inflatiebestrijding en één tendens, die aan werkloosheidsbestrijding prioriteit geeft boven inflatiebestrijding, tegen het rekening houden met eigen belangen bij ontwikkelingshulp is en vóór het versnellen van het proces van Europese integratie.

In de UDF kunnen op grond van de toename in de "fout" bij verdere fusie van clusters (zie tabel 3) vijf clusters worden onderscheiden.

Hiervan worden drie als issue-groep gezien en er is één cluster dat niet als tendens, issue-groep of meerderheidsgroep kan worden gekarakteriseerd. Deze laatste bestaat uit partijleden, waarvan 62,2% aan inflatiebestrijding een hogere prioriteit geeft dan aan werkloosheidsbestrijding, 49,2% tegen het toestaan aan vrouwen zelf over een abortus te beslissen en 42,2% tegen het rekening houden met de eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp is.

De eerste issue-groep is tegen de toename van de militaire uitgaven. De tweede is tegen verdere inkomensnivellering en de derde issue-groep is

tegen het reduceren van overheidscontrole op particuliere ondernemingen.

De Engelse partijen

Bij de sociaal-democratische Labour Party zijn vier issue-groepen gevonden. De eerste is in tegenstelling tot de meerderheid tegen het ontwikkelen van kernenergie.

De tweede issue-groep is tegen versnelling van het proces van Europese integratie.

De derde issue-groep is voor strengere straffen voor terroristen en de vierde kenmerkt zich doordat alle leden er tegen zijn dat vrouwen zelf beslissen bij een abortus.

Bij de Liberals worden twee tendenzen onderscheiden. Hierbij is een progressieve tendens, die zo kan worden genoemd omdat zij vóór het zelfbepalingsrecht van de vrouw bij een abortus is, vóór inkomensnivellering en tegen het rekening houden met het eigen belang bij het geven van ontwikkelingshulp.

De tweede tendens kan conservatief worden genoemd, omdat zij vóór het rekening houden met eigen belangen bij het geven van ontwikkelingshulp is, vóór kernenergie, vóór de toename van militaire uitgaven, tegen abortus en vóór strengere straffen voor terroristen.

Bij de Conservative Party is het resultaat bij vier clusters onderzocht. Hier werden drie issue-groepen gevonden. De eerste is tegen het toestaan aan vrouwen zelf over een abortus te beslissen.

De tweede issue-groep is tegen het principe van gelijkheid van mannen en vrouwen en de derde is in tegenstelling tot de meerderheid in de partij tegen het versnellen van het proces van Europese integratie.

conclusies

Nu duidelijk is geworden in welke partijen tendenzen en issue-groepen voorkomen, is het de vraag of het mogelijk is hiermee conclusies te trekken ten aanzien van eerder gegeven verklaringen voor deze vormen van interne-partij-groepen. Hierbij dient opgemerkt dat eventuele conclusies een voorlopig karakter hebben.

Het materiaal vertoont namelijk een aantal problemen. Genoemd kunnen worden de non-respons, het jaar waarin de enquêtes zijn gehouden en de verschillen in inhoud van congressen.¹⁸

Desalniettemin volgen in deze paragraaf een paar opmerkingen over de houdbaarheid van hypothesen en theorieën die het bestaan van interne-partij-groepen verklaren.

De mate van homogeniteit binnen partijen kan worden gemeten aan de hand van vier indicatoren. Dit zijn de volgende:

1. Het aantal issues, dat in een partij een groot conflict-potentiaal oplevert. Hoe meer issues er binnen een partij een hoog conflict-potentiaal geven, des te meer kan die partij als verdeeld worden gezien.

Gebleden is dat het aantal issues, waarover sterke verdeeldheid bestaat, afhankelijk is van de plaats die partijen innemen in het politieke systeem. Het middenkader van partijen in het centrum is volgens deze gegevens over meer zaken verdeeld dan het middenkader van partijen die niet in het centrum staan.

2. De som van alle toenames in de "clusterfout" is eveneens een indicatie voor de mate waarin een politieke partij is verdeeld. De politieke partij wordt hierbij beschouwd als een eenheid en onderzocht wordt hoe groot de "clusterfout" is als alle leden in één cluster (= de partij) worden geplaatst. Hierbij zijn de verschillen relatief gering. De PvdA, de CSU en de UDF behoren volgens dit criterium tot de minst verdeelde partijen, de CDU en de Labour Party tot de meest verdeelde. Een verklaring hiervoor is niet gevonden. Wel valt een algemener verband aan te wijzen. Dit is het zogenoemde landeneffect. Als we de partijen in elk land bekijken en de gemiddelde totale "fout" binnen die landen berekenen is te zien dat de verdeeldheid binnen partijen groter is, als zij uit een land afkomstig zijn, waar partijsplitsing onwaarschijnlijker is. Het kiesstelsel kan het voor nieuwe partijen eenvoudiger of moeilijker maken om in de volksvertegenwoordiging gerepresenteerd te worden. Als het voor nieuwe partijen moeilijk is, maakt dit partijsplitsing onwaarschijnlijk en tegenstellingen binnen partijen zullen dan groter zijn.

Maar het verband is zeer zwak. De verschillen binnen de onderscheiden landen zijn groter dan de verschillen tussen de landen en daarom kan dit

verband slechts als een zwakke indicator worden gezien van de hypothese dat het kiesstelsel van invloed is op de mate waarin politieke partijen zijn verdeeld.

3. De afstand tussen de interne-partij-groepen. Deze afstand wordt gegeven door het verschil tussen de "fout" in de clusters en de totale "fout". Als dit verschil groter is kan geconcludeerd worden dat de verdeeldheid ernstiger is.

Het beeld dat met betrekking tot deze indicatie gegeven kan worden is eveneens uit tabel 3 af te leiden. Hier richten wij ons alleen op de issue-groepen. De afstand daartussen is in sociaal-democratische partijen groter dan in de andere partijen. Volgens dit criterium zijn van de partijen die geen tendenzen kennen de sociaal-democratische relatief de meest verdeelde. (De partijen met tendenzen zijn buiten beschouwing gelaten, omdat het niet reëel lijkt twee verschillende interne-partij-groepen op dit criterium te vergelijken.)

4. De vorm van de interne-partij-groepen. Tendenzen lijken op grotere verdeeldheid te wijzen dan issue-groepen.

De resultaten van dit onderzoek wijzen er op dat de verklaring voor vorm en voorkomen van interne-partij-groepen moet worden gezocht in de verhouding tussen partijen binnen een land.

Gegevens in de vorige paragraaf wijzen er op dat partijen die zich aan de zijkant van het politieke veld bevinden alleen issue-groepen kennen, terwijl partijen die zich in het centrum bevinden - CDA, FDP, Liberals - tendenzen kennen.

Partijen aan weerskanten van het politieke centrum, maar daar niet te ver van verwijderd, kennen een tendens die naar het centrum toe en een issue-groep dit van het centrum af gericht is. (D'66, SPD, RPR.)

De verklaring hiervoor is kort en ligt voor de hand. Centruumpartijen hebben als ze een coalitie willen sluiten de mogelijkheid om te kiezen tussen een rechtse en linkse coalitie. Zij zullen dan ook een aanhang aantrekken waarvan een deel voor de rechtse en een deel voor de linkse coalitie is. Zij zitten als het ware op de wip tussen conservatieve en progressieve partijen. Dat hierdoor een verdeeld kader ontstaat is een waarschijnlijk onbedoeld en soms ernstig gevolg.

Bij de partijen die, politiek-technisch gezien, wel buiten, maar niet ver

buiten het centrum liggen (D'66, SPD, RPR) wordt de verklaring ook gezocht in de mogelijkheid tot het sluiten van coalities. Binnen deze partijen bestaat een tendens in de richting van het centrum. Eventuele coalities met centumpartijen zullen door deze tendens worden gesteund. Anderzijds kennen deze partijen een issue-groep welke van het centrum is afgekeerd, en deze zal niet naar een coalitie met de centumpartij streven.

Het opvallende hiervan is dat de relatie tussen partijen de verhoudingen binnen partijen lijkt te beïnvloeden.

Deze hypothese is gedeeltelijk getoetst door de mening van de partijleden te onderzoeken over andere politieke partijen. Dit is alleen voor de Nederlandse partijen onderzocht en de resultaten voor het CDA zullen hier worden gegeven. Van het CDA vindt de progressieve tendens voornamelijk D'66, PPR en PSP sympathiek, terwijl de conservatieve tendens vooral de VVD, D'66, GPV en SGP sympathiek vindt. Dit bevestigt de uit de resultaten getrokken conclusie.

In de discussie over het belang van partij-interne dan wel partij-externe factoren voor de verklaring van partijverdeeldheid lijken de resultaten van dit onderzoek dus meer in de richting te wijzen van partij-externe factoren en vooral de plaats van de partij in het partijsysteem. Nader onderzoek zal deze conclusie echter moeten toetsen.

noten

1. Dit artikel is gebaseerd op de doctoraalscriptie van de auteur "*Het Verdeelde Kader*", Sociologisch Instituut, Groningen, 1982.
2. *Nieuwsblad van het Noorden*, 9 december 1982.
3. R. Rose, "Parties, factions and tendencies", in: *Britain, Political Studies*, (1964), blz. 74.
4. H. Berrington, *Tendencies, Issue-groups and ... Factionalism*, Paper for the ECPR workshop on factionalism in the political parties of Western Europe, Florence, maart 1980, blz. 2.
5. G. Sartori, *Parties and party systems: A framework for analysis*, (Cambridge, University Press, 1976), blz. 81.
6. J. Raschke, *Organisierter Konflikt in West Europäischen Parteien: Vergleichender Analyse partei-interner Oppositions-Gruppen*, (Opladen, Westdeutscher Verlag MbgH, 1977), blz. 29 e.v.
7. G. Sartóri, *a.w.*, blz. 77.
8. In: "De PvdA-strategen", *HP extra*, (Haagse Post, 1979), blz. 28.

9. E. Zarisky, "Party factions and comparative politics: some preliminary observations" in: *Midwest Journal of Political Science*, 4 (1960), blz. 27 e.v.
10. J. Raschke, *a.w.*, blz. 166.
11. Dit project, een initiatief van het European Consortium for Political Research, wordt gecoördineerd door de universiteit van Mannheim (BRD). Het Nederlandse deel van het onderzoek wordt uitgevoerd door een werkgroep van de Rijksuniversiteit te Groningen. Het geheel wordt gesubsidieerd door de Stiftung Volkswagenwerk, het Europees Parlement en de Europese Commissie. Zie o.a. K. Reif en R. Cayrol (ed.), *Common Reference handbook. European Elections Study*, (Institut für Sozialwissenschaften and Europa Institut of the Universität Mannheim), Intern rapport.
12. Vlg: O. Niedermayer, *Zur Verankerung der bestehenden Koalitionsstruktur in Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschlands*, TVS-papers, (Universität Mannheim, 1981), blz. 16 e.v. De door Niedermayer gebruikte formule ter bepaling van het conflict-potentiaal hebben wij als volgt aangepast:

$$KP = \frac{1}{4} \left(\frac{PSmi}{50} + \frac{PSme+PSmi}{100} + \frac{Mme-Mmi}{Md} + \frac{IZmi}{100} \right)$$

PSmi is het percentage partijleden dat een minderheidsstandpunt inneemt.
 PSme is het percentage partijleden dat het meerderheidsstandpunt inneemt.

Mme is de gemiddelde score van de meerderheid.

Mmi is de gemiddelde score van de minderheid.

Md is de maximale afstand tussen Mmi en Mme.

IZmi is het percentage van de minderheidsgroep dat het issue relatief belangrijk acht.

(Zie ook de onder noot 1 vermelde bron voor meer uitgebreide informatie hierover)

13. Hier is gebruik gemaakt van CLUSTAN IV. Vgl.: D. Wishart, *Clustan IV*, 1981. Als maat voor overeenstemming is de Euclidische afstand (Error Sum of Squares) voor binaire data gekozen. De clustermethode is Ward's Method.
14. In: Beller en Belloni (ed.), *Faction Politics: Political Parties and factionalism in comparative perspective*, CLIO press, Oxford, 1978, blz. 287 e.v.
15. H. Berrington, *a.w.*, blz. 1.
16. Voor uitgebreidere informatie zie o.a.
 - R.E.M. Irving - *The Christian Democratic Parties of Western Europe*, (London, Allen and Unwin (for the) Royal Institute of International Affairs, 1979).
 - W.E. Paterson and Thomas (ed.), *Social Democratic Parties in Western Europe*, (London, Billing & Sons, 1977).
 - P.H. Merkl (ed.), *Western European Party Systems*, (New York, Free Press, 1980).
 - S. Henig (ed.), *Political Parties in the European Community*, (London, Allen & Unwin Ltd., 1979).
17. Het is waarschijnlijk dat de voor de PSU niet verwachte scores op deze vraag in omgekeerde richting zijn gecodeerd. Dit heeft echter geen invloed op de resultaten van het onderzoek, daar dit issue in deze partij geen verdeeldheid te zien geeft.

18. In onderstaande tabel 4 staan de belangrijkste gegevens over de data.

Tabel 4. De enquête-gegevens

partij	datum afname	plaats congres	aantal* enquêtes	aantal ingevuld	respons rate
CDA	jan. 79	Den Haag	900	338	32%
VVD	mar. 78	Utrecht	282	167	61%
PvdA	feb. 78	Den Haag	602	367	61%
D'66	apr. 78	Zwolle	659	336	51%
SPD	dec. 78	Keulen	400	200	50%
FDP	jun. 79	Bremen	420	256	61%
CDU	mar. 79	Kiel	781	434	55%
CSU	sep. 79	München	1150	442	38%
UDF	feb. 79	Parijs	2000	422	21%
RPR	nov. 78	Parijs	1000	347	35%
PSU	jan. 79	St.Etienne	250	157	63%
Labour	oct. 78	?	?	254	?
Liber.	oct. 78	?	?	277	?
Conserv.	oct. 79	?	?	147	?

* Aantal uitgereikte enquêtes is gelijk aan aantal congresgangers